

7. marca 1967 sa na Filozofickej fakulte UK konalo už ďalšie podujatie z tohoročného plánu SFS: prednáška známeho československého filozofa z najstaršej generácie prof. dr. J. L. Fischera z Olomouca na tému: *Kategória kvantity*. Prof. Fischer prišiel opäť do Bratislavy po dvadsaťročnej prestávke a jeho filozofický výklad vzbudil vnímavú pozornosť prítomných členov SFS. V apríli sa konala prednáška prof. dr. M. Topolského na tému: *Fenomenológia dnes*; v máji prednáška K. Kasala CSc. na tému: *Determinovanosť a vývoj* a v júni prednáška doc. J. Suchého na tému: *Morálka a politika*. Druhý polrok činnosti SFS sa začne po prázdninách — v septembri 1967.

J. U.

PRVÝ KONGRES ČESKOSLOVENSKÝCH SOCIOLOGOV

Za účasti vyše 400 čs. sociológov zastupujúcich najrozmanitejšie úseky spoločenskovednej teórie a praxe, ako aj 35 zahraničných hostí zo Sovietskeho sväzu, Poľska, Maďarska, NDR a Juhoslávie konala sa v Špindlerovom Mlyne v dňoch 22.—26. novembra 1966 I. celoštátna porada sociológov.* Toto významné rokovanie bolo ovplyvnené výsledkami VI. medzinárodného sociologického kongresu v Eviane, ako aj výsledkami valného zhromaždenia Slovenskej sociologickej spoločnosti, konaného 27. a 28. 9. 1966. Najpríznačnejšou črtou konferencie bolo ovzdušie ďalších pracovných ambícií pracovísk rozvíjajúcich tvorivú činnosť v oblasti sociologickej teórie i praxe.

Široký tematický záber konferencie podnietený i priebehom vstupného plenárneho zasadnutia neumožňuje pred vydaním súhrnného materiálu plne obsiahnuť jednotlivé tematické okruhy špeciálnych (odvetvových) sociologických disciplín, ktorých hlavné metodologicko-teoretické problémy boli predmetom intenzívneho rokovania jednotlivých odborných sekcií konferencie. V popredí neustáleho záujmu účastníkov konferencie bolo rokovanie sekcií o aktuálnych problémoch metód, procedúr a techník sociologického výskumu, sekcie sociológie práce a priemyslu, sekcie sociologických problémov vedeckotechnickej revolúcie v súčasnej etape svetového vývoja, problémov koexistencie a sociálnej revolúcie, sekcie sociologického výskumu mládeže, sekcie sociologických otázok voľného času a mimopracovnej činnosti a i. Okrem programovaných stretnutí boli počas konferencie dve úspešné podujatia: za účasti zahraničných delegátov na čele s predsedom medzinárodnej sociologickej asociácie akademikom Jánom Szczepańskim bola usporiadaná tlačová konferencia, na ktorú nadviazala beseda pri „okrúhlym stole“ o všeobecných teoretických otázkach a živá improvizovaná beseda o problematike sociológie politických vzťahov.

* Na rokovaní sa zúčastnila pomerne početná, 35-členná skupina hostí, sociológov zo socialistických štátov, na čele s prezidentom Medzinárodnej sociologickej asociácie prof. dr. J. Szczepańskim z Poľska. Boli to hostia z Juhoslávie (6 účastníkov, medzi nimi prof. Rudi Supek, dr. Dragomir Draškovič, prof. Ilija Stanojčić, Vesna Kolaric), z NDR (8 účastníkov, medzi nimi prof. dr. Kurt Braunreuther, prof. dr. R. Schulz, dr. Horst Taubert, sekretár vedeckej rady pre sociologic. výskumy v NDR, dr. Georg Assman a ďalší); z Maďarska (6 účastníkov, napr. prof. dr. Andras Hegedüs, Antal Gyenes, Erszebet Kósa a i.); z Poľska (6 účastníkov — z toho okrem už spomínaného prof. Szczepańského doc. dr. Zygmunt Bauman, doc. dr. J. B. Galeski a i.); z SSSR (5 účastníkov, medzi nimi prof. V. Ž. Kelle, prof. M. Kuzmin, A. G. Mistjukov, I. I. Čangliová a i.) a nakoniec z Rumunska (3-členná delegácia Gheorghe Berescu, Honorina Cazacu, Ioan Matei).

V úvodnom vystúpení prof. dr. J. Klofáč, DrSc., predseda Čs. sociologickej spoločnosti, vyslovil podnetné námety k otvorenej otázke profesionalizácie sociológa, ktorá je vzhľadom na silný sociálny tlak neobyčajne aktuálna. Vyplýva to okrem iného z faktu oficiálneho uznania a vcelku úspešného inštitucionálno-organizačného rozvoja sociológie najmä v posledných 2—3 rokoch. Kryštalizujúcu sa štruktúru sociologických pracovísk charakterizuje vysoký, zhruba 40 % podiel vysokoškolských pracovísk. V súvislosti so sociálnymi objednávkami budú vystupovať do popredia špecifické črty povolania sociológa, možnosti konfliktogénnych situácií, ktoré môžu viesť niekedy k predčasným záverom o „neúspešnosti“ a „problematičnosti“ významu sociológie. To všetko vyžaduje ujasnenie problémov a cieľov v procese profesionalizácie sociológie, najmä s dôrazom na funkciu „sociálnej diagnostiky“ a expertízy.

Hlavný referát na tému *Miesto marxistickej sociológie vo vývoji súčasnej svetovej sociológie* predniesol riaditeľ Sociologického ústavu ČSAV prof. dr. Miloš Kaláb. Zaoberal sa novými vývinovými tendenciami svetovej sociológie, predovšetkým vývinovým trendom nemarxistickej sociológie, charakterizovaným postupujúcim odklonom od úzkeho empirizmu a úsilím o sústavné všeobecnejšie teoretické spracovanie teoretických koncepcií spoločnosti. Ako pozitívny faktor stimulujúci ďalší rozvoj aj samotnej marxistickej sociológie pôsobí kľúčovosť z evianskeho kongresu, že totiž marxistická sociológia vzbudzuje v súčasnosti rešpekt nielen ako masová ideológia hnutia, ktoré zasahuje a metóda, s ktorou treba počítať pri úsilí o adekvátnu interpretáciu pohybu súčasnej spoločnosti. Dominujúca možnosť ovplyvniť marxizmom svetový vývoj sociológie nad možnosťami infiltrácie marxistickej sociológie cudzími prvkami umocňuje ďalej *vlastné* možnosti marxistickej sociológie — vybudovať vlastnými prostriedkami ucelenú nosnú koncepciu sociálnej štruktúry a sociálnej zmeny, integrovať tie pozitívne momenty, ktoré absolutizované vytvárajú jednostranný profil nemarxistických koncepcií, a teda začleniť do svojho systému organicky jednotlivé vedecké poznatky alebo metodologické postupy, ktoré vytvárajú v nemarxistických koncepciách nesúvislé a neorganické prvky.

Podnetným momentom v charakteristike podstaty, predmetu a spoločenskej funkcie marxistickej sociológie ako relatívne samostatnej spoločenskej vedy, odlišnej z teoretického i metodologického hľadiska od filozofie a od ostatných spoločenských vied, je aplikácia subjekt-objektového hľadiska v prístupe k sociálnej štruktúre. Pri jej sociologickej analýze vystupujú do popredia štyri základné aspekty: ekologický a biosociologický, aspekt demoskopický (analyzujúci spoločenského človeka ako subjekt spoločenských činností), akcionálny (analyzujúci ľudskú činnosť v rôznych rovinách zložitej súvzťažnosti) a napokon kulturologický aspekt. Klasifikácia jednotlivých aspektov so zreteľom na ich jednotu a komplementaritu umožňuje i špecifikovať „zorné pole“ jednotlivých sociologických disciplín metodologicky výhodnejšie, ako to predstavuje roztrieštenosť sociologických disciplín v nemarxistickej sociológii. Špecifickou črtou všeobecného poňatia sociologickej metódy je jednota štruktúralno-funkčnej a historicko-genetickej metódy.

Sociologický prístup k skúmaniu pohybu sociálnej reality je z gnozeologického hľadiska závažnou súčasťou procesu „sebareflexie“ socializmu, keď do popredia vystupujú dva základné kľúčové tematické okruhy, podmieňujúce väzbu marxistickej sociológie s vedeckým riadením spoločnosti a súčasne s formovaním potrieb, záujmov, aspirácií a hodnotových orientácií človeka (antropologický a axiologický moment všeobecnej sociologickej teórie).

Skutočnosť, že spätosť sociologického výskumu s riešením úloh spoločenskej praxe nepredstavuje pre sociologickú činnosť púhu vonkajšiu záležitosť, vedie k nutnosti dôkladnej úvahy o vzájomný vzťah základného a aplikovaného výskumu v optimálnych proporciálnych a štruktúralných rovinách. Najpodstatnejším problémom je však prob-

lém zvýšenia metodologicko-teoretickej náročnosti na širokú masu konkrétnych čiastkových výskumov. Nie je možné obchádzať personálne a materiálne otázky takých kvalifikovaných sociologických pracovníkov, ako je najmä Sociologický ústav SAV, bude potrebné uvážiť ďalšie možnosti rozšírenia publikačných možností, napr. i v oblasti cudzojazyčných sociologických publikácií.

Problematickou predmetu a štruktúry marxistickej sociológie zaoberal sa vo svojom koreferáte riaditeľ Sociologického ústavu SAV akademik Andrej S i r á c k y. Poukázal na nutnosť hlbšie ujasniť vzťah marxistickej sociológie k marxizmu-leninizmu vzhľadom na rôzne poňatia marxizmu-leninizmu, a to na úrovni teórie, systému, metodológie, metódy a praxe, ako teórie a praxe robotníckej triedy, ako systému politických, ekonomických, sociálnych a ideologických názorov a pod. Osobitne sa zaoberal vzťahom medzi sociológiou a filozofiou a medzi sociológiou a ideológiou. Podľa jeho slov sa dnes štruktúra marxistickej sociológie formuje a formalizuje (na rozdiel od filozofie) ako logický a koherentný systém vlastnej dimenzie skutočnosti. V procese hlbšej analýzy sociálnych javov sociológia odhaľuje zákony vývoja a štruktúry, hľadá „hybné sily“ dejín, skúma príčiny sociálnych konfliktov a pod. Vysvetľuje „totálny sociálny fenomén“ ako multidimenzionálny komplex rôznych, i kvalitatívne diferencovaných rovín, vrstiev, prvkov a sociálnych výtvorov spoločenskej reality.

Neobyčajne podnetný a vzhľadom na už uvedené nezdravé tendencie povrchnej módnosti a konjunkturálnosti sociológie funkčný bol referát doc. Pavla M a c h o n i n a, CSc. (Ústav marxizmu-leninizmu pre vysoké školy) o rozvoji vedecko-výskumnej práce československej sociológie. Narastajúci rozpor medzi extenzívnym rozvojom sociológie a kvalitou objektívnych a subjektívnych podmienok jej rozvoja vedie k nevyhnutnosti postupného prekonávania limitujúcich činiteľov, ako sú nedostatočné kontakty so zahraničím, neuspokojivý prísun zahraničnej literatúry, nedostatočné uspokojovanie potrieb edičnej praxe, nedostatočné materiálne-technické vybavenie pracovníkov. Najväčším reťaziacim faktorom je však úplný nedostatok kvalifikovaných pracovníkov vedeckého výskumu, výučby i sociotechnického zamerania.

Realizácia základných smerov rozvoja vedeckého výskumu vyžaduje optimalizáciu „výskumnej stratégie“ zahrnujúcej organicky späť koordináciu a usmerňovanie výskumu s ťažiskom na metodologicko-teoretickú prípravu a náročné posudzovanie projektov i výsledkov výskumnej činnosti. V dlhodobom programe kvalifikovanej výskumnej činnosti, zahrnujúcom tri etapy, zaujíma významné miesto Slovensko (orientácia Slovenského sociologického ústavu na dlhodobý výskum sociálnej štruktúry, oblasť sociológie práce v koncepcii Výskumného ústavu práce, sociologická problematika životnej úrovne riešená Výskumným ústavom životnej úrovne v Bratislave a pod.).

Funkčnosť sociologického bádania sa preveruje nesporne v praxi, ktorej vzťah k teórii by nemal byť poznamenaný úzko utilitaristickým momentom. Koncepcia výskumných pracovníkov vytvára patričné predpoklady pre dostatočné záruky efektívnosti výskumu ako výskumu stranícky angažovaného. Sociotechnická efektívnosť náročných sociologických výskumov je priamo podmienená možnosťami komplexného prístupu náročného na kádrové i materiálne vybavenie. Osobitne závažné z tohto hľadiska sú štatistické zisťovania a vôbec štatistickovýskumná prax v sociologických výskumoch.

Interakcia filozofického a sociologického prístupu k skúmaniu sociálnej reality odzrkadľovala sa výrazne v rokovaní *sekcie sociálnej štruktúry* (ved. akademik A. S i r á c k y). V tejto oblasti sa dosahujú významné i medzinárodne uznávané teoretické výsledky, ku ktorým sa popri niektorých parciálnych bádateľských výsledkoch priraďuje tvorba svojím spôsobom jedinečného projektu rozsiahleho výskumu formovania a súčasnej podoby sociálnej štruktúry československej spoločnosti. Kladom diskusie v tejto

sekcii bolo, že sa rozvinuli i sporné stanoviská v nazeraní na kľúčové problémy, ako je napr. proporcionalita základných diferenciacných kritérií (triedna diferenciacia, diferenciacia podľa charakteru práce, problémy denivelizácie). I vystúpenia niektorých zahraničných delegátov (prof. Rudi S u p e k, SFRJ) ukázali prospešnosť výmeny názorov napr. pri oceňovaní prínosu štruktúralno-funkčionalnej školy. Závažným relatívne samostatným tematickým okruhom je vzťah sociálneho a kultúrneho systému. Samostatnú analýzu si vyžiada problematika personálneho systému. Pokiaľ ide o súvislosť s výskumami v oblasti vedecko-technickej revolúcie, je podnetným kladom významných výsledkov kolektívu R. R i c h t u, že upozorňuje na závažnosť skúmania kultúrneho systému, na sociologické skúmanie vízie budúceho pohybu a možnosť ďalšieho teoretického pokroku v konštrukcii konceptu zrelého socialistického sociálneho systému. To sa týka i otázky nevyhnutnosti kultúrnej bázy industriálnej spoločnosti. Závažnosť takéhoto teoretického prístupu priamo podmieňuje teoretické zvládnutie ďalšieho závažného komplexu problémov, včleniteľných do okruhu problematiky politického systému. Empirický korelát teoretického konceptu socializmu (a na jeho všestranný výskum sa v tomto období, obdobne ako na výskum mechanizmu politického systému socializmu, sústreďuje úsilie kvalifikovaného vedeckého tímu) nemusí existovať v plne rozvinutej podobe, ako s ňou počíta teoretická predikcia. V tejto súvislosti vyžaduje hlbší teoretický prístup i ujasnenie základných kategórií, ako sú štruktúra, systém a funkcia (diskusný príspevok dr. S t r m i s k u, Sociologický ústav ČSAV). Marxistický výklad kategórie štruktúry je dynamickogenetický, vývoj štruktúry nemožno odtrhávať od vývoja komplexu.

Živý záujem o základné teoretické a metodologické problémy marxistickej sociológie viedol usporiadateľov konferencie k prospešnému zámeru — usporiadať za účasti zahraničných hostí *ilačovú konferenciu* a besedu pri „okrúhlym stole“, ktoré svojím podnetným obsahom boli viac ako iba púhym doplnkom konferenčného rokovania v sekciiach a pléne. Prof. S z c z e p a ň s k i zdôraznil tu funkčnosť spojenia marxistickej sociológie a politickej praxe, čo má význam pre vývinové trendy súčasnej svetovej sociológie. Diskusia mala objasniť niektoré východiskové problémy, ako je otázka vzťahu vedeckého komunizmu a marxistickej sociológie, problematika kvalifikovanej výchovy sociologických kádrov, doterajšie empirické a teoretické výsledky sociologického bádania. Medzi otvorené, doteraz neriešené problémy patrí napr. otázka možností aplikácie filozofických kategórií v sociológii alebo nevyhnutnosť tvorby nového pojmo-kategoriálneho aparátu. Dobové aspekty vývinu marxistickej filozofie sťažujú do určitej miery kontinuálny vývoj. V. W a g n e r (Sociologický ústav SAV) upozornil na tri základné momenty sociologického prístupu k spoločenskému javom, a to ich štrukturovanosť, fungovanie a napokon vývoj, históriu spoločenských javov. Poznamenal, že historický materializmus môže za určitých podmienok plniť funkciu všeobecnej sociologickej teórie. Závažným, otvoreným problémom ostáva ďalej i sociologické rozpracovanie teórie zmeny (S t r m i s k a). Z. B a u m a n (Poľsko) v súvisi s otázkou vzťahu sociológie a filozofie poznamenal, že treba precizovať vzťahy určitej sociológie a určitej filozofie. Prof. S z c z e p a ň s k i zdôraznil potrebu oddeliť od seba diskusiu o teórii sociológie ako vedy a diskusiu o sociálnej skutočnosti. Prof. S u p e k (SFRJ) zaoberal sa i v tejto súvislosti marxistickým prístupom k procesom odcudzenia, s. J u n g m a n n (ÚML pre vys. školy) zvýraznil kritickú funkciu sociológie v relácii diagnóza spoločnosti a akcia. Vedecká teória nepredstavuje iba kategoriálny systém. K tejto otázke zaujal stanovisko S. F i b i c h (FFKU), ktorý hovoril o poňatí štruktúry v zmysle modelu, o vzájomnom vzťahu reálne existujúcej štruktúry a pojmu štruktúry. Proti jeho stanovisku vyslovil námietky s. S t r m i s k a.

Pozornosť veľkej časti účastníkov kongresu celkom oprávnené upútalo rokovanie *sekcie pre sociológiu mládeže*. Zdá sa, že v tejto oblasti koordinácia sociologického výskumu pokročila najďalej. Ako oznámil doc. dr. F. Ka h u d a, pri FFKU v Prahe bolo vytvorené *laboratórium* pre sociologický výskum mládeže, ktoré okrem koordinácie výskumu bude vo vlastnej výpočtovej stanici spracovávať výsledky bádania z celej republiky. Laboratórium sa okrem vlastných čiastkových úloh zúčastní na komparatívnom výskume (spolu so sociológmi v SSSR, Poľsku, Maďarsku, NDR) na tému: *Ideály, ašpirácie a životné záujmy mládeže*. Vo veľmi krátkom čase má sa tiež uskutočniť prvá celoštátna konferencia sociológov, zaoberajúca sa problematikou sociológie mládeže.

Úvodný referát na zasadnutí sekcie (dr. M. K u b í č k o v á) sa venoval predovšetkým zdôvodneniu celospoločenských záujmov mladej generácie, metodologickým otázkam a záverom z výsledkov doterajšieho bádania, pričom nadväzoval jednak na silné domáce tradície v oblasti výskumu mládeže (A. B l á h a, J. L. F i s c h e r), jednak aj na zahraničné skúsenosti. Diskusia (16 prihlásených príspevkov) sa koncentrovala predovšetkým na výsledky sociologických výskumov medzi vysokoškolskými študentmi. Zo zahraničných hostí vystúpil predovšetkým prof. S c h u l z z NDR na tému *Vedecko-technická revolúcia a mládež*, pričom čerpal z výsledkov sociologických výskumov mládeže v NDR. Škoda, že chýbal pôvodne ohlásený príspevok M. J o d l a na tému *Ideologický fenomén mladej generácie*.

Improvizovaná beseda k problematike *sociológie politiky* (úvodné slovo mal s. F o r m á n e k z Ústavu marxizmu-leninizmu pre vysoké školy), jej vzťahu k politickej vede a k politickej praxi bola rozsahom námetov, ako aj zhodným konštatovaním širokého okruhu záujemcov o nutnosť prípravy kvalifikovaného teoretického podujatia k nastolenej problematike, jedným z najvydarenejších konferenčných podujatí „mimo plánu“. V popredí záujmu boli také problémy, ako je politický systém, jeho jednotlivé zložky a metodologicko-teoretický prístup k nemu, otázky politickej moci a politických funkcií (podnetné poznámky predniesol k týmto, ako aj ďalším problémom, prof. J. L. F i s c h e r). Prof. K a l á b vyšiel pri koncipovaní vzájomného interdisciplinárneho vzťahu jednotlivých disciplín z príslušnej úrovne referenčného systému (hľadisko subjektu, činnosti a výtvorov). Ako kľúčový problém vystupuje do popredia požiadavka teoretickej analýzy systému a činnosti strany, problém „invázie vedy do politiky“ (s. K r b e c). Teoretické úsilie treba sústrediť na súbežné skúmanie stimulov a prekážok efektívneho spoločenského riadenia. Príprava komplexného výskumu politického systému našej spoločnosti, ako aj ďalšie organizačno-inštitucionálne opatrenia v tejto oblasti sú prvými závažnými krokmi v tejto oblasti.

V pléne sa venovala pozornosť otázkam budovania koordinačných centier a laboratórií (s. V a š í č e k), organizácii informačnej, dokumentarizačnej a bibliografickej služby (s. Š i m á č k o v á), otázkam kvality prípravy sociológov (s. K l u s á k), výsledkom činnosti v oblasti sociológie dediny a poľnohospodárstva (s. prof. T a u b e r). So srdečným záverečným príhovorom vystúpil prof. J. L. F i s c h e r, ktorý označil toto stretnutie sociológov za najvýznamnejšie a najmasovejšie v dejinách čs. sociológie a súčasne ako významné kultúrno-politické podujatie. Prof. K r á l podal náčrt doterajšieho vývoja sociológie v českých krajoch.

V prijatej rezolúcii sa mohlo smelo konštatovať, že v posledných rokoch nastal v ČSSR rýchly a všestranný extenzívny rozvoj sociológie. Na kongrese sa sociológovia z oboch častí republiky prihlásili vzájomne si pomáhať pri riešení všetkých dôležitých otázok vývoja československej socialistickej spoločnosti. V jednotlivých sekciách sa preskúmal stav vedeckého výskumu v rôznych odboroch a prerokovala sa koncepcia

najdôležitejších plánovaných alebo uskutočňovaných výskumov. Kým základný sociologický výskum na škodu veci zaostáva, prevláda množstvo empirických, často nedostatočne organizovaných a nekoordinovaných výskumov. Vyžaduje sa evidencia, koordinácia, metodologická pomoc, lepšia odborná príprava sociológov, zavádzanie jednotnej terminológie a úzka spolupráca s inými vednými disciplínami (politická ekonómia, politikológia, filozofia, teória riadenia, štatistika, kultúrna antropológia).

Kongres prispel svojimi konkrétnymi podnetmi ku zdokonaleniu koordináčného výskumu. V tejto súvislosti sa žiada zvýšenie úlohy sociologického ústavu ČSAV a SAV, Sociologickej spoločnosti atď., predovšetkým *zvýšenie úlohy sociologických zariadení na Slovensku* a ich účasti na koordinácii, plánovaní a uskutočňovaní výskumu. K tomuto osobne poznamenávame, že bude treba prekonať určitú zbytočnú skromnosť sociológov na Slovensku. Ako argument možno uviesť, že rokovanie kongresu sa prakticky vôbec nedotklo otázky nutnosti skúmať nielen sociálnu, ale tiež *národnostnú štruktúru* československej spoločnosti, čo považujeme za vážnu chybu (v tejto otázke sa v pléne i sekciiach vyjadrili len s. R o š k o a s. T a ž k ý zo Sociologického ústavu SAV).

Aj keď sme na vysokých školách pristúpili k systematickej príprave sociológov, Ministerstvo školstva by malo urobiť rozbor zamerania tejto prípravy, rozšíriť ju a zavádzať ďalšie špecializácie.

Dnes je dôležité — podľa slov prijatej rezolúcie — predovšetkým *triezvo* informovať verejnosť o stave a možnostiach sociológie, presadzovať sociotechnické využitie výsledkov, dosiahnutých v aplikovanej sociológii, sústavne zlepšovať kvalifikačné zloženie sociológov a vytvárať podmienky pre podstatné rozšírenie medzinárodných stykov, komparatívnych výskumov, pre výmenu pracovníkov, študentov, literatúry a informácií a taktó ďalej prehľbovať predpoklady pre intenzívny rozvoj sociológie v ČSSR.

Otakar Mošner — Juraj Zvara

KOLOKVIUM O VNÚTORNEJ ŠTRUKTÚRE NÁBOŽENSTVA

Moderný ateizmus ako disciplína založená na spoločenských vedách pokúša sa v poslednej dobe čoraz viac skúmať fenomén náboženstva zo stanoviska analýzy jeho vlastných elementov, ich vzájomného vzťahu a funkčnosti v konkrétnych spoločenských situáciách. Komplexnosť chápania náboženstva v jeho korelácii so štruktúrou a dynamikou spoločnosti zostáva, prirodzene, základným hladiskom, no to neznamená podceňovať pritom analýzu jednotlivých častí, ktoré, ako vieme z dialektiky časti a celku, ovplyvňujú i jeho globálny charakter a dávajú tak možnosť spoznať aktivitu či pasivitu jednotlivých týchto elementov a zároveň i dynamiku celého jeho vývoja. Tento prístup umožňuje ateizmu zapájať do svojich postupov nielen dosiaľ dominujúce synteticko-filozofické hladiská, ale aj metódy konkrétnych vedných odborov spolupôsobiacich pri empirickej a racionálnej analýze náboženstva (psychológia, sociológia, antropológia, religionistika atď.).

Je totiž stále zrejmejšie, že náboženskú skúsenosť, zážitok nemôže materialista vyvrátiť, môže však ukázať na to, čo k nej viedlo, a čo ju na ceste do tejto podoby podmienovalo. To je podľa našich názorov omnoho dôležitejšie ako neplodná schéma protikladu viera—rozum a z nej vychádzajúce holé a popierajúce sa stanoviská.

Kolokvium o vnútornej štruktúre náboženstva (Praha 6.—9. 12. 1966) malo za